

ZA ŽIVOT SVIJETA EUHARISTIJA I DRUŠTVENI ANGAŽMAN*

Dr Marijan VALKOVIĆ

O euharistiji s pravom držimo i vjerujemo da je „mysterium fidei”, otajstvo vjere u strogom smislu riječi. Kao predmet vjere ona radikalno nadilazi naše predodžbene i spoznajne mogućnosti. No to ne bi smjelo biti povodom da euharistiju shvatimo kao nešto odvojeno od našega konkretnog života, kao isključivo područje duha (ili čak apstrakcije). Time bismo možda izbjegli racionalističke prigovore, ali bismo zapali u još veće zlo: u priznanje da je euharistija bez vrijednosti za našu ljudsku egzistenciju.

Ako je već čovjek sam sebi u konačnici misterij, koliko to više vrijedi za sadržaj kršćanske vjere, koja upravo živi od misterija – kako je to snažno naglašavao J. M. Scheeben u jeku pozitivizma i materijalizma devetnaestog stoljeća (*Die Mysterien des Christentums*, Freiburg 1865.). No misteriji-otajstva kršćanske vjere nisu neki izvanjski dodaci ljudskom životu nego njegov dubinski smisao i sadržaj. Oni čine naš život tajnovitim i neizrecivim, zagonetnim, ali i neizmjerljivo bogatim već na pojavnoj razini (u svjetlu vjere).

Kršćanska vjera kao vjera otajstava ujedno je i vjera konkretnoga ljudskog života. Može se ići i dalje te ustvrditi: ako vjerska istina nema životne dimenzije i egzistencijalnih reperkusija, onda barem *quoad nos* i nije vjerska istina. Najdublja otajstva kršćanske vjere ujedno su i najdublja otajstva našega života. Naša je zadaća da se pokušamo približiti tim otajstvima, makar će nam ona uvijek ostati neizrecivima i neiscrpivima – vječna igra otkrivanja i skrivanja. Ali Prvi vatikanski sabor nas potiče na dublja traženja, izjavljujući da je spoznaja otajstava veoma korisna („*mysteriorum intellegentiam eamque fructuosissimam*”, DS 3016).

Optika ovog prikaza je antropološka, društvena i kozmička. Ostale aspekte, više duhovne i eshatološke, pretpostavljamo. Perspektiva je dakle sužena na našu humanu stranu, uglavnom društvenu. Takozvani „antropološki obrat” u teologiji i Drugi vatikanski sabor sa svojim okretanjem prema čovjeku kao i pokoncilski razvoj teologije i crkvenog života upućuju nas da više pažnje posvetimo tim aspektima kršćanskog misterija. Ako hoćemo bar donekle pokazati da vjera nije

---

* Veći dio ovog članka objavljen je, prema zabilješkama urednika i uz neke preinake, u reviji KANA 1981., veljača, str. 26–31 i 38.

„opijum” (Marx) ili „iluzija” (Freud), onda nam je bolje razraditi i živjeti egzistencijalne posljedice kršćanske vjere. Ne možemo se oteti dojmu da je tu glavno područje vjerske krize, i kod laika i kod svećenika. Vjera se napušta ili slabi jer se ne vidi „čemu služi”. Odatle osjećaj otuđenosti i frustracije ili – kao suprotnost – pribjegavanje iracionalnim ili čak magijskim odlukama i rješenjima.

Ipak euharistija baš kao „otajstvo vjere” je „kruh života” (Iv 6,35), ona je „za život svijeta” (Iv 6,51). Da to ne bude samo fraza ili pjesnički izraz, ona se mora odnositi na konkretan ljudski život u njegovoj cjelovitosti, od materijalne i tjelesne podloge do mističkih zanosu duha. Štoviše, parafrazirajući sv. Ivana (1 Iv 4,20), možemo se pitati kako ćemo vjerovati u strogo duhovnu dimenziju euharistije ako ne vidimo, barem donekle, njezino djelovanje i u našem konkretnom životu.

Nameće se veliko i teško pitanje tumačenja (hermeneutike) euharistijskog misterija, imajući pred očima životne prilike današnjih ljudi. I sama reforma Crkve na kraju je nepotpuna i rubna ako se ne provede reforma u našem pristupu euharistiji. No mnogo toga što se poduzelo tragom Drugoga vatikanskog sabora još nije posvuda u praksi provedeno. „Najveći dio teškoća u provedbi liturgijske obnove, naročito mise, proistječe odatle što neki svećenici i vjernici nisu dovoljno upoznali teološke i duhovne razloge zbog kojih je došlo do promjena, po načelima što ih je odlučio Koncil”.¹

Nekima izgleda da je bila potrebna mnogo dublja obnova od ove poduzete. Uzevši u obzir otpore na koje je naišla, čini se da nije bilo realno očekivati mnogo više, što ne znači da se ne bi smjelo očekivati nove zahvate. Tà Crkva je „semper reformanda”. Na nama je da vjerno provodimo sadašnju obnovu, po mogućnosti naslućujući daljnje tokove.

VJERSKA I TEOLOŠKA POLAZIŠTA

Budući da je euharistija „otajstvo vjere”, uputno je početi od temeljnih vjerskih i teoloških polazišta.

1. Izvorno polazište je pashalni misterij. Naše spasenje ima svoje izvorište u pashalnom misteriju Isusa Krista, u Isusovoj žrtvi za spasenje svijeta. To je uvijek nekako bilo u središtu kršćanskog vjerovanja, iako su bile teškoće i razlike u pojmovnoj i teološkoj obradi te polazne činjenice. S obzirom na euharistiju, nama je danas najuvjerljiviji *misterijski pristup*. Biblijska, liturgijska i patristička istraživanja mnogo su pridonijela osvjetljavanju tog pojma, osobito rad benediktinca O. Casela.² Tu je euharistija uprisutnjenje i posadašljenje Isusove spasenjske žrtve na križu, njezino prodiranje i zahvaćanje kroz vrijeme i prostor. Drugi vatikanski

---

1 SVETA KONGREGACIJA ZA SAKRAMENTE I BOGOŠTOVLJE, *Neprocnjenivi dar* br. 27 (Dokumenti 58, str. 53).

2 O. CASEL, *Das christliche Opfermysterium*, izd. V. Warnach, Graz 1968. To je zbirka članaka i rasprava. Autor je umro 1948. godine. Treba priznati da autor ima i neke sporne točke, osobito što se tiče veze između kršćanskog misterija i misterija u nekršćanskim religijama na području Sredozemlja i Bliskog istoka.

sabor i liturgijska obnova na ovom su putu. Nema tu ništa magijsko, jer se sve događa na osobnoj razini i u osobnim odnosima. Jedna te ista Isusova žrtva prinosi se i dinamički aktualizira tijekom povijesti u euharistiji: „Jedna žrtva, a mnogo misa”. To vrlo jezgrovito kaže darovna molitva druge nedjelje kroz godinu: „Kad god slavimo spomen ove žrtve, vrši se djelo našega spasenja” (opus nostrae redemptionis exercetur). Stoga se sve što se odnosi na spasenjsko djelo Kristovo, sažeto u žrtvi križa, aktualizira u euharistiji. Tako euharistija uključuje temeljna kristološka, soteriološka i eklesiološka pitanja. Osobito je važno kako shvatiti naše „spasenje”. Iako ga nećemo nikada dokraja shvatiti, ipak danas se svi slažu da ono mora biti cjelovito, integralno, tj. mora zahvatiti cijeloga čovjeka, u njegovoj duhovnoj i tjelesnoj komponenti, osobnoj i društvenoj.

Drugo – što je osobito važno – euharistija kao aktualizacija pashalnog misterija u prvom je redu akcija, djelovanje: „Nije više osoba nego akcija Isusa Krista koju sada vidimo kao srce euharistije”.³ Dakako da tu nema podjele, jer po starom načelu „actiones sunt suppositorum”, ali je ipak važno znati što treba promatrati in directo a što in obliquo.

Nadalje, sam pojam spasenja nastoji se danas učiniti shvatljivijim za suvremenog čovjeka, koji često ne zna što bi pod tim mislio. Među raznim pokušajima prericanja osobito se ističu pojmovi kao „mir” (pomirenje) i „oslobođenje”. Ovaj zadnji pojam je u središtu južno-američke „teologije oslobođenja”, sa simpatijama, odjecima i doradama i drugdje po svijetu.⁴ Taj pojam integralnog „oslobođenja” kao spasenja čovjekova često rabe i noviji crkveni dokumenti.⁵ Također se u vezi s naviještanjem Evanđelja sve češće govori o „promicanju čovjeka” (promotio humana).⁶

2. Govoriti o euharistiji možemo samo u okviru misterija Crkve. Tu je euharistija srce, središte. Drugi vatikanski sabor veoma je proširio pojam sakramen-

3 J. A. JUNGSMANN, *The Mass. An historical, theological and pastoral survey*, St. Paul (Minn.) 1976, p. 234 (Prijevod s njemačkog. Djelo je izašlo posthumno i predstavlja teološku i pastoralnu dopunu autorova životnog djela „Missarum Sollemnia”, Wien 1948.).

4 Jedno od poznatijih ranijih djela o teologiji oslobođenja je G. GUTIERREZ, *Teología de la liberación*, Lima 1971. (prijevodi na svim većim svjetskim jezicima). Literatura je brojna, posebice na španjolskom jeziku: usp. *Diccionario enciclopédico de la teología moral*. Suplemento de la 3.^a edición, Madrid 1978, str. 1405. O ovom pitanju izdala je poseban dokument i Međunarodna teološka komisija pri Kongregaciji za nauk vjere: *Promozione umana e salvezza cristiana* (Civiltà Catt. br. 3055 od 1. listopada 1977.; Il Regno-Documenti 19/1977, str. 457–463).

5 Dokument *Pravda u svijetu* III. Sinode biskupa 1971. god. (Dokumenti 35, str. 36); Pavao VI, *Evangelii nuntiandi* br. 30–39 (Dokumenti 50, str. 26–31). Osobito episkopati u Južnoj Americi na konferenciji u Medellín (1968) i u Puebli (1979) snažno će isticati ovaj aspekt. Tako dokumenti ove zadnje III. konferencije u Puebli, koju je 28. siječnja 1979. otvorio sadašnji papa Ivan Pavao II., ističu kako Crkva proklamira „pravo i integralno oslobođenje svih ljudskih bića” (br. 189). Izrazi kao „puno”, „integralno”, „totalno” oslobođenje dolaze u mnogo navrata u dokumentima. Usp. *Puebla and Beyond. Documentation and Commentary*, izd. J. Eagleson-Ph. Scharper, New York 1979. Usp. također dokument francuskih biskupa, *Le liberazioni umane e la salvezza in Gesù Cristo*, u Il Regno-Documenti 17/1979, str. 404–417 (talijanski prijevod).

6 Talijanski su biskupi posljednjih godina izdali više dokumenata koji naglašavaju vezu između sakramenata, evangelizacije i „promozione umana”.

talnog znaka, promatrajući cijelu Crkvu kao „znak” spasenja. Sakramentalna znakovitost Crkve sržno je i dinamički sadržana u euharistiji. Narav i djelovanje Crkve, široko značenje njezinih sakramenata, sve to izvire iz euharistije i u nju uvire. Stoga treba da ona na vrhunski način označava narav i zadaću Crkve. Shvatljivo je stoga da će razni pomaci u ekleziologiji utjecati i na nijansiranje stavova prema euharistiji. Tako je bilo u velikim linijama i tijekom povijesti. Ako usporedimo patrističko razdoblje s potridentskim, možemo lako uočiti razlike u ekleziološkim naglascima, ali i u nijansiranim gledanjima na euharistiju odnosno u različitim stilovima euharistijske pobožnosti. S većim naglašavanjem danas da je Crkva sakrament jedinstva ljudskog roda i njegova integralnog spasenja osjetit će se pomaci i u pristupu euharistiji. Stil pobožnosti kakav se razvio, na primjer, u u barokno vrijeme, treba dopuniti i proširiti u skladu s razvojem ekleziologije. Tako govoriti o euharistiji kao o „zatočeniku u svetoj hrani” kojega treba tješiti – kako se to nerijetko iznosilo u nabožnoj literaturi – ne bi moglo biti tenor euharistijskog kulta.

3. Žrtveni značaj euharistije. Spor o žrtvenom značenju euharistije vuče se već od prvih rasprava s protestantima, koji su nijekali njezinu žrtvenu narav. U dogmatici se navode razni pokušaji da se dade teološko objašnjenje. Tako se govorilo o „mističkom ubijanju” (*mactatio mystica*, Vasquez), o realnom „ubijanju” ili „uništenju” (*destructio*, Suarez i, uz male varijante, Belarmin i Scheeben), o daru-prinosu (*oblatio*, Maldonatus, Lepin i M. de la Taille), a u novije vrijeme više o euharistiji kao gozbi (R. Guardini, J. Pascher i drugi). Čini se da se ne bi smjela postavljati dilema, jer je euharistija i jedno i drugo. I biblijski (osobito Poslanica Hebrejima) i liturgijski tekstovi, kao i dokumenti crkvenog učiteljstva govore o žrtvenom značenju euharistije, samo je pitanje o kakvoj se žrtvi radi. Usporedbe sa žrtvenim obredima u povijesti religija ili u Starom zavjetu nisu podesne za tumačenje euharistijske žrtve, jer je žrtva križa jedinstvena žrtva. Ako se u Novom zavjetu i upotrebljava kulturna terminologija, ona ima drugo značenje. Potridentska esencijalistička teologija teško se mogla probiti do specifično novozavjetnog pojma žrtve. Danas bismo je mogli opisati kao: „... slobodno prihvaćanje muke i smrti sa strane 'čovjeka za druge', kako je to bilo unaprijed rečeno o Sluzi Božjemu (Iz 53–210). To je bilo baš ono što su proroci zahtijevali kao bit žrtve: izvanjski dar-prinos, da, ali diktiran poslušnošću prema Bogu; dar-prinos motiviran unutarnjim osjećajem bez kojega su sve žrtve bez vrijednosti, kako je to Isus naučavao: 'Milosrđe hoću a ne žrtvu' (Mt 12,7). To je bilo potpuno predanje, motivirano najvećom ljubavlju”.⁷

Ako shvatimo Isusovu žrtvu na križu kao potpuno žrtvu života iz poslušnosti prema Ocu i iz ljubavi prema ljudima, tada nam to baca jako svjetlo i na žrtveno značenje euharistije. Što se jednom dogodilo na križu, nastavlja se događati ili aktualizirati u euharistiji. Isus uvodi i nas da sudjelujemo u njegovoj žrtvi. I Crkva treba da slavi euharistiju iz poslušnosti prema Bogu i iz ljubavi prema ljudima. Tu ljubav i tu poslušnost ona iskazuje služenjem (diakonija), onako kako je slu-

7 JUNGSMANN, n. dj., str. 98.

ženje bilo oblik Isusove žrtve, služenje do predanja vlastitog života.⁸ Sv. Ivan će snažno isticati tu tezu: „On je za nas položio život svoj. I mi smo dužni živote položiti za braću” (1 Iv 3,16). U tom predavanju sebe za braću, za ljude, je ono tipično i za Isusovu žrtvu i za euharistiju kao žrtvu, u duhu onoga što je Izaija unaprijed nagovijestio o Sluzi Božjemu (prema kršćanskom tumačenju). Time se bitno nadilazi poimanje žrtve u običnom kulturnom smislu. Ona je duboko personalizirana u znaku poslušnosti i ljubavi. To je žrtva „novog saveza”.

I biblijski i liturgijski tekstovi vrve od elemenata koji sugeriraju takvu interpretaciju. Sva četiri teksta koja nam govore o ustanovi euharistije, ističu kako je euharistijska žrtva radi nas, tijelo se daje i krv se prolijeva radi mnogih (Mk 14, 22–24; Mt 26,26–28; Lk 22,19–20; 1 Kor 11,23–25). Liturgija će to ponavljati u nebrojeno varijantama.

4. Pod prilikama kruha i vina. Euharistijska žrtva ima i gozbeno značenje. Blagovanje je sastavni dio: „Uzmite jedite... uzmite pijte!” Potanji će propisi odrediti da barem misnik mora sakramentalno blagovati Tijelo i Krv Gospodnju.

Isusove riječi o euharistiji su drastične i šokantne. I danas mnogima izgledaju tvrde i neprihvatljive te zaključuju da su ostatak primitivnih i magijskih poimanja. Ako bismo ostali na objektivističkim i formalističkim pozicijama, na nepersonalnom poimanju „ex opere operato”, tada bi doista bilo teško izbjeći takve prigovore. No ako pokušamo prodrijeti iza sakramentalne simbolike, tada nam se otvaraju široke perspektive.

„Caro salutis est cardo”, rekao je Tertulijan.⁹ Ako je on imao i čudna, čak i krivovjerna shvaćanja, ovdje je – kaže Vagaggini¹⁰ – jezgrovito kao nitko drugi sazeo kršćanski pristup spasenju, liturgiji i euharistiji. Bilo je to upereno protiv gnostičkih i dualističkih tendencija onoga vremena, ali ima i danas svoju aktualnost. To je druga varijanta one Ivanove „Riječ tijelom postade i nastani se među nama” (Iv 1,14). Sve kršćanske sinteze o čovjeku i svijetu, od Pavla do Teilhard de Chardina, moraju polaziti od te temeljne činjenice koja je odsudna za poimanje čovjeka i njegova odnosa prema Bogu. Ona ima dalekosežnih posljedica za spasenjsko djelovanje Crkve, općenito u pastoralnom radu i posebice s obzirom na euharistiju. Ne izgleda da je ta činjenica bila uvijek dovoljno refleksna u svijesti kršćana. Dualističke i spiritualističke tendencije često su bile previše jake.

„Tijelo je stožer (stup) spasenja”: te kratke rečenice bilo bi se korisno češće sjetiti u današnjim previranjima Crkve i svijeta. Na ovoj su liniji ono okretanje prema čovjeku, toliko isticano u vezi s Drugim vatikanskim saborom, i kršćanski humanizam prema kojemu ide Ivan Pavao II.

---

8 Usp. M. VALKOVIĆ, *Vlast u Crkvi kao služenje (diakonia)*, u BS 1966., br. 2 (Zbornik I), str. 353–361; isti, *Učiteljstvo „sluzi Božjoj Riječi”*, u BS 1967., br. 1–2 (Zbornik II), str. 171–175; isti, *Evangelizacija kao služenje*, u *Evangelizacija suvremenog svijeta. Teološki simpozij o dokumentu Sinode biskupa*, Zagreb 1974., str. 68–71.

9 TERTULIJAN, *De resurrect. carnis* 8.

10 C. VAGAGGINI, *Caro Salutis Est Cardo – Corporeità, Eucaristia e Liturgia*, engleski prijevod: *The Flesh – Instrument of Salvation*, New York 1969., str. 77. To je ujedno i temeljno gledište sv. Ireneja: „Ne samo sredstvo, subjekt, objekt spasenja nego okosnica i stožer čitave ekonomije spasenja. Ukratko, to je cijela Irenejeva vizija” (ondje).

Danas se načelno prihvaća da se kršćansko spasenje odnosi na cijeloga čovjeka. Nešto je tu bitno i konstitutivno, a nešto integrativno. Naši temeljni problemi su dakako mnogo dublji od tjelesno-ekonomskih i društvenih, ali i ovi treba da osjete posljedice kršćanskog spasenja. Euharistija, slavljena pod prilikama kruha i vina, moćno je sredstvo da nas potakne kako ne bismo zaboravili humanu i društvenu stranu vjere.

Čovjek nije samo duša nego „spiritus incarnatus” ili, gledano s druge strane, oduhovljeno tijelo. Prostor i vrijeme sastavne su kategorije naše ljudske egzistencije, a euharistija je, kako je predobro poznato, hrana i okrepa za nas „putnike” u hodu prema eshatonu. Pri tom treba računati sa svom širinom naše ljudske naravi: čovjek je psihofizičko jedinstvo duše i tijela, živi u zajedništvu s drugim ljudima i u povezanosti s prirodom (njemačka egzistencijalna terminologija: *Eigenwelt, Mitwelt, Umwelt*).

Možemo tome pristupiti i pod aspektom vrednota i, iz malo drukčije perspektive, ljudskih potreba. Postoji filozofska nauka o vrednotama (aksiologija). Oslanjajući se na ovu disciplinu mogli bismo zaključiti da su čovjekove potrebe u prvom redu vjerske, zatim duhovne (*dobro, istinito, lijepo*), onda vitalne (*zdravlje*) i na kraju gospodarske (*materijalne*). To bi odgovaralo ontološkoj ljestvici vrednota. Vjera nastoji udovoljiti temeljnim čovjekovim potrebama, no to ne može biti odvojeno od ostalih, makar samo i integrativno. No u određenim prilikama može biti da niže vrednote zahtijevaju veći ili manji prioritet, prema onoj „*prius vivere, deinde philosophari*”. Ako netko umire od gladi, tada ekonomske i vitalne vrednote stupaju u prvi plan.¹¹ U tom smislu američki psiholog A. Maslow govori o „bazičnim potrebama” i o „meta-potrebama” čovjeka.

Naš pristup euharistiji mogao bi početi od analize pojma gladi, i to u njezinu izvornom značenju.¹² Sveto pismo obiluje opisima naše „gladi” i „žedi” za Bogom. To se ne bi smjelo uzeti isključivo u prenesenom smislu, kao da se nikako ne odnosi na naše elementarne i „bazične” potrebe. Današnja antropologija nas uči da sve naše međuljudsko priopćavanje ide preko materijalno-tjelesnog elementa, što na svoj način uključuje i aristotelovsko-tomističko učenje o materiji kao „*principium individuationis*”. Što god mi radili i poduzimali, uvijek je prijenosnik naša materijalna i tjelesna strana. I čista djela ljubavi moraju se na neki način materijalizirati, moraju se utjeloviti. Tako antropološka razmatranja nalaze

---

¹¹ Kako to ljudi znaju doživljavati, opisuje grčki pisac N. Kazantzakis u opisu svog duhovnog razvoja (*Report to Greco, New York 1965*). Kad je nakon prvoga svjetskog rata boravio u Berlinu, imao je priliku upoznati bijedu tog velegrada. Vidio je jednom ispijenu ženu, kako leži na zemlji, poderanih haljina i nećedno razgoličena. Kad ju je upozorio na nećedno držanje, ona je slegnula ramenima, sarkastički se nasmijala i rekla: „Ja sam gladna, a Vi govorite o čednosti. Čednost je za bogate”. Slično je mislio i dr Carl Sonnenschein, veliki socijalni radnik i apostol tadašnjeg Berlina (umro 1929.): „Ja bih se stidio sam sebe kad bih išao naokolo po sjevernim i istočnim predjelima Berlina propovijedajući Deset zapovijedi, a ne bih u isto vrijeme što više radio da se te zapovijedi mogu izvršavati” (*Notizen, Berlin 1925.*). On je držao: „Naviještanje vjere i vjersko dokazivanje je neplodno pred poganskim ljudima velegrada. Oni će samo jedno shvatiti: ako na svom tijelu, u svojoj duši i u svojoj bijedi osjete dobrotu katoličke vjere i njezinih predstavnika”.

¹² M. K. HELLWIG, *The Eucharist and The Hunger of The World*, New York 1976.

jako svjetlo u vjerskoj istini o utjelovljenju („I Riječ tijelom postade“) i o instrumentalnoj funkciji ljudske naravi Kristove u djelu našega spasenja („Caro salutis est cardo“). Euharistija, kao „destilat, koncentrirani oblik kršćanskog življenja“,¹³ bit će naša duhovna snaga i okrepa, ali neće mimoići ni naše ljudske i zemaljske potrebe, jer i jedno i drugo čini ljudski život, kojemu euharistija želi rast i puninu.

PREMA KONKRETIZACIJI

Euharistija kao „otajstvo vjere“ upućuje na eshaton, na posljednje stvari. Ne vršeći to, ona bi podrezala svoje korijenje. U toj perspektivi sva naša ljudska i kršćanska egzistencija ovdje na zemlji je „predzadnja“, nije završni oblik našega života. No ipak je pravi život i početak vječnog života. Nama je ići prema eshatonu iz naše sadašnje egzistencije, vodeći računa o svim njezinim aspektima i ugrađujući u puninu budućeg života sve što je pozitivno i uistinu ljudsko. Ta veza između budućeg i sadašnjeg, ljubavi prema Bogu i ljubavi prema bližnjemu, religije i etike, nalazi se u srži kršćanstva. Oba aspekta uzajamno se uvjetuju. Vjera daje dubinu i trajnost našim ljudskim naporima i bratskoj ljubavi, a ova je opet pokazatelj autentičnosti vjere. Tu vezu osobito ističu sv. Ivan i sv. Jakov, ovaj posljednji do te mjere da će Lutheru i protestantima predstavljati posebnu teškoću, budući da su htjeli naglasiti isključivi primat vjere (sola fides).

„Ako su koji brat ili sestra goli i bez hrane svagdanje, pa im tkogod od vas rekne: 'Hajdete u miru, grijte se i sitite', a ne dadnete im što je potrebno za tijelo, koja korist? Tako i vjera: ako nema djela, mrtva je u sebi“ (Jak 2, 15–17). Riječi vrlo ozbiljne i teške, nad kojima bi češće trebalo razmišljati.

Kršćani su uvijek isticali potrebu dobrih djela, iako nije bila baš uvijek tako živa svijest da to treba biti i snagom euharistije, da je to njezin zahtjev. Mi danas osjećamo da svi veliki problemi čovjeka i čovječanstva moraju naći odjeka u srcu kršćanina (usp. G et S 1), a on će naći u euharistiji svjetlo i snagu za njihovo svladavanje. Uvijek će imati prednost neposredni i konkretni slučajevi koji nas okružuju, jer se tada nalazimo u situaciji koja izaziva našu spontanost i jer je konkretna pomoć i najpotrebnija i najteža. No danas smo svjesni isprepletenosti osobnih i društvenih problema, pa nam je u isto vrijeme misliti i u širim razmjerima, vodeći računa o velikim problemima svijeta. Ne radi se o tome da se Crkva pretvori u socijalnu ustanovu, u neku vrstu Crvenog križa. Ali Crkva će, posebice snagom euharistije, stimulirati i takvo djelovanje i takve ustanove u raznim oblicima.

1. SIROMAŠNI I GLAD U SVIJETU

Vjerski život i bogoštovlje u Starom zavjetu jako je prožimala socijalna crta, posebice s obzirom na siromaštvo i glad. Nešto slično ne možemo naći u tadašnjim kulturama. Toliko je toga određeno u korist siromašnima, siročadi, udovicama i strancima: svima u tadašnjoj agrarnoj kulturi izraelskog naroda. Samo nekoliko najpoznatijih primjera: zabrana uzimanja kamata (Izl 22, 24; usp. Lev 25,

13 JUNGSMANN, n. dj., str. 235.

36–37 i Pnz 23,20), vraćanje ogrtača siromahu ako ga je tijekom dana založio (Izl 22,25–26), siromašni neka slobodno beru plodove s neobrađene zemlje za vrijeme subotnje godine (Izl 23,10), a u jubilarnoj godini opraštaju se dugovi, vraća se prodana zemlja i oslobađaju robovi (Lev 25,10sl.). Na razne svetkovine i gozbe treba pozvati strance, udovice, siromašne i siročad (Pnz 16,11). „Neka u tebi ne bude siromaha” (Pnz 15,4). Osim toga, kad se žanje neka se ne ide do ruba njive i neka se ne pabirči nakon žetve. Što ostane, neka bude za siromašne.

No razvio se sloj bogatih praćen raznovrsnim oblicima nepravde, osobito nakon uspostave kraljevstva. Ujedno je prijetila opasnost da se i u samom bogoštovlju zaboravi na društvenu dimenziju. Tada će ustati proroci kao Amos, Jeremija, Izaija i Ezekijel, koji će žestoko žigosati jalovost kulta odvojenog od ljudskih potreba.

Evo potresnih riječi proroka Izaije:

„Što će mi mnoštvo žrtava vaših?

– govori Jahve. –

Sit sam ovnujskih paljenica
i pretiline gojne teladi.

I krv mi se ogadi
bikova, janjaca i jaradi.

Kad mi lice vidjet dolazite,
tko od vas ište da gazite
mojim predvorjima?

Prestanite mi nosit ništavne prinose,
kad mi omrznu.

Mlađaka, subote i sazive –
ne podnosim zborovanja
i opačine.

Mlađake i svetkovine vaše
iz sve duše mrzim –
teški su mi,

podnijet ih ne mogu!

Kad na molitvu ruke širite,
ja od vas oči odvrćam.

Molitve samo množite,
ja vas ne slušam.

Ruke su vam u krvi ogrezle,
operite se, očistite.

Uklonite mi s očiju djela opaka,
prestanite zlo činiti!

Učite se dobrim djelima:
pravdi težite,

ugnjetenom pritecite u pomoć,
siroti pomozite do pravde,
za udovu se zauzmite”.

(Iz 1, 11–17; usp. Iz 38, 3. 11; Am 5, 21–25; Mih 6, 6–8; Jer 7, 4–7)

Ovo je ubojita kritika devijacija u starozavjetnom bogoštovlju i pobožnosti, ali možemo li reći da se to nikako i nikada ne bi odnosilo i na novozavjetni kult?

I novozavjetni kult i pobožnost imaju svoju socijalnu dimenziju. Sam Marijin „Magnificat”, ma kakva mu bila povijesna pozadina, dijelom zvuči kao socio-politički proglas s jakom religioznom motivacijom. U nazaretskoj sinagogi Isus prijenjuje na sebe tekst proroka Izaije:

„Duh Gospodnji na meni je
jer me pomaza:
On me posla
blagovjesnikom biti siromasima;
proglasiti sužnjima oslobođenje,
vid slijepima;
na slobodu pustiti potlačene,
proglasiti godinu milosti Gospodnje”.

(Lk 4, 18–20; usp. Iz 61, 1)

Kao vanjske znakove mesijanskog razdoblja Isus navodi: „Slijepi proglédaju, hromi hode, gubavi se čiste, gluhi čuju, mrtvi ustaju, siromasima se navješćuje Evandjelje” (Lk 7, 22; Mt 11, 5). Tumači ističu kako je tu stanovito stupnjevanje, s naglaskom na siromasima. Opći kontekst nam pružaju Isusov govor na gori (Mt 5–7 i Lk 6, 20–49) i njegove riječi na sudnjem danu (Mt 25, 31–46).

Ne mogu se Isusove riječi odviše spiritualizirati. Novozavjetna euharistija ima kao pozadinu starozavjetnu pashalnu gozbu, gdje je trebalo biti mjesta i za siromahe. To vrijedi za svaku gozbu, a za euharistiju posebice: „Kad priređuješ gozbu, pozovi siromahe, sakate, hrome i slijepe. Blago tebi, jer ti nemaju čime uzvratiti. Uzvratit će ti se o uskrsnuću mrtvih” (Lk 14, 13–14).

„Nije dovoljno reći da je euharistija ustanovljena za vrijeme gozbe, kao da joj je dodana: ona tu nalazi svoje značenje, jer je dovršava i usavršava. Euharistija je gozba, ona je 'gozba Gospodnja' par excellence, gozba-sakrament, zadnji navještaj i kateheza sutrašnjeg prinosa; u doba ispunjenja, ujedno spomen i eshatološko proroštvo”.¹⁴

Karitativnu i socijalnu stranu euharistije ističe pojam služenja, diakonia. Veza se po sebi nameće kad znamo da je Isus na Veliki četvrtak i ustanovio euharistiju i dao najzorniji primjer služenja kad je apostolima oprao noge.

Već prva organizacija kršćanskog bogoslužja ima karitativno-socijalnu oznaku. Djela apostolska nas izvješćuju o izboru sedmorice čestitih i pobožnih ljudi kojima će biti povjerena briga za potrebne i siromašne (Dj 6, 5). Razvit će se ustanova đakonata. Đakoni će biti veza između liturgije i karitativne djelatnosti. To je bilo

14 A. HAMMAN, *Vie liturgique et vie sociale*, Paris 1968, str. 50.

potrebno to više što se izvorno euharistija slavila u vezi s gozбом (agape). O tome imamo svjedočanstva kod Pavla, a i kasnije. No dosta brzo odvojit će se sama gozба od euharistije, ali će euharistija uvijek ostati otvorena siromašnima i nevoljnicima. Dio žrtvenih darova predviđen je za siromašne. Starokršćanski spis „Apostolske uredbe” (Constitutio Apostolica) iz 3. stoljeća kaže o đakonima (kan. 17):

„Đakoni će posvuda danju i noću nastojati oko dobrih djela. Neće se uzdizati iznad siromaha i neće biti pristrani prema bogatima; morat će poznavati potrebne i davati im od suviška. Obvezat će one koji posjeduju da čine dobra djela i da vode računa o riječi našega Učitelja: 'Vidjeli ste me gladna i dali ste mi jesti' i 'Oni koji dobro i bez grijeha obavljaju svoju službu stječu častan položaj’.”

Kolika šteta što je ova socijalna ustanova đakona na Zapadu posve zakržljala, jer je đakonat postao samo kratka etapa na putu prema svećeništvu, a na Istoku je velikim dijelom prevladala sakramentalno-ritualna strana. Razne studije o đakonatu, karitasu i uopće socijalnoj komponenti kršćanstva pokazuju usku vezu između liturgije i socijalnih potreba kršćanske zajednice u prvim stoljećima.¹⁵ Ta veza će uvijek ostati, ali ne u istim razmjerima i s istim naglascima. Kad su se u srednjem vijeku širom Evrope počele graditi velebne katedrale, grmio je sv. Bernard da Crkva troši novac na veličanstvene građevine a zanemaruje siromahe.

Danas je vrijeme, čini se, da se više istakne ova dimenzija Crkve. Crkva se nakon Koncila sve češće deklarira kao „Crkva siromašnih”. Južnoamerička Crkva se i službeno opredijelila za siromašne i potlačene i želi djelovati i nastupati kao takva (Medellin, Puebla). Ima raznih oblika siromaštva danas, od materijalne gladi i neishranjenosti do nedostatka stanova, nepismenosti, nezaposlenosti itd. Ljudi nadahnuti euharistijom mnogo su tu učinili tijekom stoljeća (npr. sv. Vinko Paulski). Ipak čini se da danas valja misliti i djelovati dalje od neposrednog karitativnog rada. Nameću se veliki problemi društvene pravde u svjetskim razmjerima. Crkva danas smatra da je naviještati i promicati društvenu pravdu dio njezine spasenjske misije (Sinoda 1971., „Pravda u svijetu”). Bilo bi jadno kad bi se ostalo samo na razini deklaracija. To se mora osjetiti u životu i djelovanju, polazeći od euharistije.

Sadašnji papa Ivan Pavao II. kaže u svom pismu Večera Gospodnja: „Ako je naše euharistijsko štovanje autentično, onda po njemu mora rasti u nama svijest o dostojanstvu svakoga čovjeka... Treba da postanemo posebno osjetljivi za sva trpljenja i za svu ljudsku bijedu, za sve nepravde, za sve muke, tražeći stalno kako da za sva ta zla nađemo djelotvornog lijeka” (br. 6). Papa bi to želio još više i potanje razraditi: „Naročito bismo mogli više govoriti o onome što smo spomenuli o djelovanju euharistije na ljubav prema čovjeku te o onome što sam netom istaknuo o obvezama prema čovjeku i prema Crkvi koje proistječu iz euharistijske pričesti, pa da odatle izvučemo sliku 'nove zemlje' (2 Pt 3,13) koja nastaje iz euharistije po svakom 'novom čovjeku' (Kol 3,10)” (br. 7).

15 HAMMAN, n. dj., Usp. I. GIORDANI, *Il messaggio sociale dei primi padri della chiesa* (engl. izdanje, *The Social Message of The Early Church Fathers*, Boston /Ma./ 1977.); R. VÖLKL, *Dienende Kirche – Kirche der Liebe*, Freiburg 1969.

„Doista, što god je ljudsko u ovom sakramentu kruha i vina, jela i pića na jedinstven se način preobrazuje i uzdiže” (br. 7).

Jedan katolički teolog iz Azije, Tissa Balasuriya iz Šri Lanke, pita: kako je moguće da su najveće društvene nepravde za vrijeme kolonijalnog sistema izvršili baš oni narodi koji su na jedan ili drugi način slavili euharistiju?¹⁶ Očito je da euharistija kod njih nije izazivala ono produženje društvenog osjećaja koji bi bio potreban, ona je bila krnja pod društvenim aspektom. Slično nadbiskup Helder Camara Crkvi u Brazilu prigovara da stoljećima nije reagirala na nehumanu i nekršćansku pojavu ropstva. A i razvoj modernog kapitalizma u kršćanskim zemljama nije nailazio na dovoljno jake korektive s kršćanske i crkvene strane.

Pitanje je kako to danas ispraviti i dopuniti. Imamo priličnih mogućnosti koje ne koristimo: od suvremene aktualizacije Božje riječi do konkretnih oblika karitativnog rada i do zalaganja za velike svjetske probleme. Poštujući liturgijske norme, trebalo bi nam mnogo više evangeoske kreativnosti. Kod nas se želi probuditi euharistijski život. U tu svrhu pripremaju se euharistijski kongresi. Hoće li se uspjeti na njima vidljivije pokazati kako je euharistija hrana današnjeg čovjeka i današnjeg svijeta?

2. EUHARISTIJA – MIR I JEDINSTVO LJUDSKOG RODA

Crkveno zajedništvo, koinonia – communio, ima svoje simboličko i dinamičko središte u euharistiji. Ona je u bitnim elementima zajedničarska zbilja i usmjerena prema stvaranju novog zajedništva, novog bratstva. Ne mogu sudjelovati u euharistiji oni koji nisu izmireni s braćom i s Bogom: „Ako, dakle, prinosiš dar na žrtvenik pa se ondje sjetiš da tvoj brat ima nešto protiv tebe, ostavi dar ondje pred žrtvenikom; idi i najprije se pomiri s bratom, a onda dođi i prinesi dar” (Mt 5, 23–24).

Euharistija se uvijek shvaćala kao izraz zajedništva s Kristom, ali i našega uzajamnog zajedništva. Štoviše, ovo zadnje uvjet je da bismo mogli biti u zajedništvu s Kristom. Kidanje euharistijskog zajedništva znak je duboke podijeljenosti u Crkvi, a uskratiti ga najveća je kazna. Ali zato zajedništvo u euharistiji označava puninu jedinstva u Crkvi.

Euharistija je mnogo značila u stvaranju kršćanskog zajedništva. Osjetilo se to čak i u kultumom i narodnom pogledu. No ipak to zajedništvo bilo je nerijetko više na površini, jednostrano i bez dovoljno dubine. Slavila se euharistija, ali su i dalje trajale podijeljenosti. Promotrimo to zajedništvo u tri koncentrična kruga:

a) Zajedništvo unutar katoličke Crkve. Koliko teških lomova i kidanja i u prošlosti i u sadašnjosti! Mir i zajedništvo koje dajemo u euharistiji trebali bi imati trajnije i dublje plodove. Postoji doduše „stari Adam” u nama, postoje stanovite sociološke uvjetovanosti koje nas neminovno prate dok smo „na putu”. Ipak, mnogi sukobi i razdori ne svjedoče baš o snazi euharistije. Osim toga, u nedostatku punijeg zajedništva i u raznovrsnim unutarcrkvenim sukobima postojala je opasnost da se i s euharistijom manipulira (ponekad olako postupanje s izop-

16 T. BALASURIYA, *The Eucharist and Human Liberation*, New York 1979., str. 36 sl.

ćenjima, interdiktima i suspenzijama). Danas mnogi smatraju da treba temeljito preispitati stav Crkve kad uskraćuje euharistiju nekima koji nisu crkveno vjenčani.¹⁷

b) Danas je interkomunija vrlo važno pitanje u ekumenskim odnosima. Stvar je važna i delikatna. Ona je već djelomično moguća, barem s pravoslavicima, a ako neki pokazatelji ne varaju, ide se i prema većim otvaranjima s obzirom na protestante.¹⁸ Polazi se od teze da je euharistija ne samo završni znak jedinstva nego i njegov dinamički faktor. Doista se sa žalošću konstatira da su kršćani stoljećima slavili euharistiju, svaka konfesija na svoj način, a dinamička linija prema jedinstvu bila je vrlo slaba. Sada se stvari miču i u tom pogledu, treba da krenu brže, iako ne prebrzo – rekao je Ivan Pavao II. za svoga nedavnog posjeta Njemačkoj – ali barem što se naših prilika tiče, posve je očito da ove posljednje opasnosti nema.

c) U današnjem svijetu euharistija također mora postati znak jedinstva cijeloga ljudskog roda, budući da je Crkva znak i sakrament tog jedinstva. Vjerujemo da to jest u dogmatskom i misterijskom smislu, ali ako je doista autentično, moralo bi se više očitovati i u iskustvenoj i pojavnoj sferi.

Danas je ljudski rod ujedinjen raznim sredstvima koja su plod moderne tehničke civilizacije. No postoje i duboki rascjepi i polarizacije. Moderna civilizacija kao da proizvodi duhovni pluralizam a ne zajedništvo, a često poprima agresivne i konfliktne oblike. Stvaranje istinskog, humanog zajedništva jedna je od najvećih zadaća čovječanstva, a čini se da će ubuduće biti i sve zahtjevnija.

Crkva u svojoj društvenoj nauci sve više ističe velike društvene probleme današnjeg vremena i potiče vjernike da budu predvodnici u naporima oko njihova rješavanja. A euharistija treba da im je glavni poticaj, dakako na sakramentalan i misterijski način, ali ipak s prodorom na vidljivo društveno područje. Na žalost, moramo priznati da kršćani dobrim dijelom nisu bili na visini euharistijskih zahtjeva, osobito u širim društvenim razmjerima. Zatvoreni u svoje lokalne, narodne ili evropske okvire, vrlo su se sporo otvarali za svjetska i planetarna gledanja. Ima, dakako, svijetlih primjera, ali kršćani kao cjelina i crkvene ustanove premalo su pridonijeli današnjim svjetskim težnjama za svjetskim mirom i zajedništvom. Ima doduše općih deklaracija, ali premalo inicijativa i pothvata koji bi u današnjim prilikama djelotvorno promicali mir i opće ljudsko zajedništvo. Tako se žali mons. J. Gremillion, bivši katolički supredsjednik SODEPAX-a, zajedničke komisije Svete stolice i Ekumenskog vijeća Crkava za mir i pravdu u svijetu, promatrač u organizacijama FAO, UNESCO itd., sigurno vrstan poznavalac današnjih društvenih prilika u svijetu.¹⁹

17 M. VALKOVIĆ, *Problematika neuspjelih ženidbi. Razvedeni i civilno vjenčani*, u BS 1979., br. 1–2, str. 113–142.

18 Usp. B. HÄRING, *Kristov zakon*, sv. II. Zagreb 1980., str. 261–272; Dokument Međunarodne anglikansko-katoličke komisije *Nauka o euharistiji*, u Odnosi Anglikanske zajednice i katoličke Crkve, Zagreb 1979., str. 9–15.

19 Opisujući djelovanje suvremenog katoličkog pokreta za mir Pax Christi, Gremillion pita: „Je li bio Pax Christi prvi i jedini međunarodni *katolički* pokret za mir? Može li netko navesti drugi pokret u moderno vrijeme? Od vjerskih ratova i vestfalskog mira 1648. go-

Snagom euharistije trebali bi nastati ljudi koji će dati jake impulse u rješavanju teškoća na raznovrsnim razinama suvremenog svijeta, uključujući ekonomske, političke, rasne i one u vezi s odnosima među spolovima. Nije bez značenja, na primjer, da se moderni feministički pokret razvio skoro isključivo izvan crkvenih struktura i da mu je Crkva prilazila i prilazi s krajnjim oprezom, ako ne i s nepovjerenjem. Ako euharistija doista simbolički označava jedinstvo svih ljudi, onda ona mora nešto više značiti i na ovom polju. S druge strane, ako euharistija doista nije djelotvorna, ona vrlo lako može postati čimbenik stagnacije i konzervatizma u društvenom pogledu. Današnje sociološke analize mogle bi to pokazati na konkretnim primjerima.

Isto možemo reći i o pitanjima svjetskog mira, te velike težnje i dubinskog ideala čovječanstva. I površni promatrači naći će u Evanđelju jak arsenal za ostvarenje svjetskog mira. No koliko onaj znak mira koji simbolički dajemo za vrijeme euharistijskih slavlja nastojimo proširiti i ostvariti izvan naših vjermičkih zajednica? Crkva o tome mnogo govori, ali tek u novije vrijeme imamo organizirane pokrete i karizmatске geste nekih kršćana. Crkva je po svojoj naravi uvijek morala biti za mir i protiv nasilja, ali teško nalazi kako da to pretoči u konkretne znakove i djelotvoran pokret za mir. Kad kažemo Crkva, mislimo dakako u koncilskom duhu na cijeli Božji narod, posebice na laike, kojima je osobita zadaća da evanđeoske i euharistijske impulse šire i primjenjuju u svijetu.

3. Euharistija i prirodni okoliš. Danas je već skoro pomodno isticati kako moderna tehnička civilizacija narušava jedinstvo čovjeka i prirode. Ima mnogo „pro-roka” koji upozoravaju na velike opasnosti koje proizlaze iz neravnoteže između čovjeka i prirode. U ovom minulom desetljeću i najviši svjetski forumi počeli su se baviti ovim pitanjem. Ono što je nedavno bilo samo „Kasandrin glas” ponekog filozofa ili humanista postalo je politički i međunarodni problem.

Kršćanske istine o utjelovljenju, pashalnom misteriju i euharistiji stvaraju izvrsnu pozadinu za pristup tim problemima iz kršćanske perspektive. Materijalni svijet je usko povezan s čovjekom i Bogočovjekom. U euharistiji prirodni elementi kruh i vino postaju sakramentalni znakovi pashalnog misterija, a pod eshatološkim aspektom, anticipirajući rekapitulaciju svega stvorenoga u nebeskoj liturgiji, uvjerljivo nas upućuju na zajednički hod čovjeka i prirode prema eshatonu. Kršćanska liturgija u cjelini, s produženjem u raznim blagoslovinama, baš ističe to jedinstvo svega stvorenoga u Isusu Kristu. To jedinstvo duboko su osjećali mistici i neki veliki sveci kao sv. Franjo, koji nije bez razloga proglašen nebeskim zaštitnikom prirodnog okoliša. Na žalost, „homo faber” kao ideal humanizma (i to u suženom tehničkom smislu) toliko je zanio zapadno kršćanstvo da su ti glasovi bili

---

dine? Od Mira Božjeg u nedjelje i blagdane za srednjovjekovno viteštvo? Zašto smo mi evropski katolici tako dugo veličali krv i tlo, i ratove koji bi čistili i jačali ove zadnje vrednote? Teologija i duhovnost, učiteljstvo i liturgija – jesu li i tada bili tako nedostatni i nedjelotvorni kroz sva ona stoljeća? Ili tako nepažljivi, ravnodušni i izvan svijeta da su ratnu politiku prepustili jedino političkim vođama?” (The Gospel of Peace and Justice. Catholic Social Teaching since Pope John. Presented by Joseph Gremillion, New York 1976., str. 69).

preslabi. Danas imamo sve više kršćana koji, poput Barbare Ward²⁰ i E. F. Schumachera²¹ baš iz ove duboko kršćanske perspektive crpu nadahnuće za viziju novog, humanijeg svijeta, gdje bi čovjek više osjećao zajedništvo s prirodom.

4. Euharistija, sabranost i smisao života. Općenito je prihvaćen Jungov prilog karakterologiji koji dijeli ljude na introvertirane i ekstravertirane. Pri tom se ne radi o isključivosti nego o prevladavanju jedne ili druge karakterne oznake. Ne bi se moglo baš zaključiti da moderni život pogoduje zdravoj ekstraverziji, ali je činjenica da pogoduje ekstraverziji čovjeka u jednom površinskom i nepersonalnom obliku. Opasnost je čovjeka svih vremena i svih kultura da bježi od sebe, da bude više u stvarima negoli sam u sebi. Hegelovsko-marksistički pojam „otuđenja” ima tu mnogo dublji smisao nego kad apelira na nepravednu i klasnu podjelu društva. Sv. Augustin je vrlo duboko i točno opisao to „izbivanje” čovjeka i njegovu unutrašnju raskinutost, njegovo najdublje „otuđenje”. On je iskustveno doživio da je Bog onaj u kojemu nalazimo svoje „ja”, gdje se sabiremo i, kako se danas voli reći, integriramo: „Ti koji si sabrao razderane dijelove moga bića” (u originalu snažnije: „colligens me a dispersione, in qua frustatim discussus sum”, Conf. II, 1).

Današnja tehnička civilizacija kao da pogoduje tome da budemo ljudi „jedne dimenzije”, fragmentarne i bez nekog središta. Živi se od trenutka do trenutka. To danas više nije samo osobni problem nego poprma društvene razmjere. Koliko „iskorijenjenih” ljudi danas koji plivaju nošeni raznovrsnim i često suprotnim strujama, koliko unutrašnje praznine unatoč užurbanom radu i tolikim dnevnim susretima. Koliko raznih podražaja, osobito preko sredstava javnog komuniciranja, koji kao da nam ne dopuštaju doći k sebi.

Euharistija je veliko okupljanje i skupljanje, ne samo zajednice nego i svakog sudionika u sebi. Liturgija općenito, a euharistija posebice, treba da pomogne da ljudi nađu sebe i pravo zajedništvo, da ne budu samo kratkotrajni ulomci života. U tom smislu euharistijska slavlja, osobito nedjeljna misa, imaju izvanredno ljudsko i društveno značenje.

S ovim u vezi možemo postaviti i pitanje životnog smisla čovjekova, makar izgledalo da je ta veza vrlo daleka. „Egzistencijalni vakuum” – kako bi rekao bečki psihijatar V. Frankl – potkapa život mnogih ljudi do te mjere da dobar dio njih svršava i na psihijatrijskim klinikama. A nije ni čudno kad ima filozofskih struja koje besmisao života uzimaju kao polazište (Sartre, Freud i drugi). No problem se ne da mimoći ili preskočiti. Danas se opet počinje raspravljati o smislu života, makar je to često vrlo jednostran i nezadovoljavajući način. I marksizam pokušava uhvatiti se u koštac s tim pitanjem.²²

Euharistija, ako je autentična, pomaže nam da smisao našega života bolje uočimo i doživimo. Ona nas čuva od apstrakcije i uskih gledanja, uvodeći nas na sakra-

20 Njezina poznata djela: *Spaceship Earth* (1966), *The Lopsided World* (1968), *Only One Earth* (1972., zajedno s R. Dubos), *The Home of Man* (1976), *Progress For a Small Planet* (1979).

21 E. F. SCHUMACHER, *Small is Beautiful* (1973), *Good Work* (1979., posthumno).

22 B. ŠEŠIĆ, *Čovek, smisao i besmisao*, Beograd 1977.

mentalno i misterijski način u cijelu širinu života. Prisutne su i individualna i društvena komponenta, tjelesna i duhovna, vremenita i vječna. Posebice nam je dana mogućnost da u vidljivom, tjelesnom i materijalnom osjetimo moć i djelovanje apsolutnog i transcendentnog. Čovjek je uronjen u misterij i u njemu nalazi svoj smisao. Više nego formalno i pojmovno zaključivanje tu pomaže suživljenje i uživanje, realno i simbolično. A euharistija nas svom snagom baca prema izvoru i utoku našega života, upućujući na njegov pravi i zadnji smisao.

Osmišljavanje života putem euharistije potvrdit će mnogi sveci i duboki kršćani. Začuđuje da to potvrđuje Arnold Toynbee, taj veliki pobjesničar ljudskih civilizacija, čak u povijesnom i kultumom pogledu. Razmišljajući o nastajanju, razvoju i nestajanju civilizacija, on vjeruje u budućnost koja će biti vjerska i kršćanska, posebice u katoličkoj varijanti. Ono što upravo obećaje i daje klicu novoga je euharistija u Crkvi, okružena hijerarhijom i papinstvom: „Misa kao koplje, hijerarhija kao štit a papinstvo kao šljem”. Time će Crkva „nadživjeti najčvršće sekularne ustanove ovoga svijeta, uključujući sve civilizacije”.²³

5. Euharistija i svečanost. Naše je vrijeme pretežno funkcionalno i poslovno. Sve se mjeri po rezultatima, „vrijeme je novac”. No nadugo takav stil života stvara dosadu i frustraciju te nije čudo da danas sa svih strana slušamo kritike na račun postojeće civilizacije. Stoga nisu rijetki glasovi koji priželjkuju povratak i jačanje nefunkcionalnog, misterijskog i „ludičnog” (usp. J. Huizinga, *Homo ludens*, Zagreb 1970.), što će se očitovati u oživiljavanju umjetnosti, igre, svečanih slavlja, folklora itd. Već je Berdjajev najavljivao kako sintezu modernog života mogu pružiti samo vjera i umjetnost („Novo srednjovjekovlje, 1924.). S porastom sekularizacije neki su sve više počeli isticati značenje simboličnih predmeta, mjesta i radnji, posebice u vezi s vjerskim slavljinama. U tom smislu neki govore o „povratku sakralnog” (npr. D. Bell). I s teološke strane počeli su više isticati ulogu slavlja, svečanosti i „igre” u prenošenju vjerskih vrednota (H. Cox, J. Moltmann, K. Rahner). Na taj način čovjeku se otvaraju neka područja zbilje za koja strogo racionalni i prirodnoznanstveni mentalitet nema afiniteta. A što je također vrlo važno, sve je to u znaku radosti, one dubinske, koja toliko nedostaje suvremenim ljudima. Stari poganski „*taedium vitae*” ponovno se pojavio, čak i proširio. Pojmovi kao dosada, mučnina, tjeskoba, apsurd itd. postali su karakteristični za neka duhovna kretanja.

Euharistija – u prvom redu nedjeljno euharistijsko slavlje cijele zajednice – u znaku je svečane radosti. Ozračje je i svečano i radosno, tu i u svim drugim oblicima euharistijskog kulta kao i liturgije općenito. Teško je iscrpljivo pokazati ono bogatstvo i onu životnu radost nedjelje i kršćanskih blagdana. To se osjeća i od toga se živi. Za mnoge su takvi doživljaji jedini prijenosnici vjere i životnog optimizma. Dosta je malo predočiti neka božićna i uskrсна euharistijska slavlja da malo naslutimo životni elan i životnu radost što se kriju u euharistiji.

Sve se to prelijeva i u naš svakodnevni život. Eshatološka i misterijska strana euharistije oplođuje i vremeniti život, daje mu optimizam i radost: „Radost Gospodnja vaša je jakost” (Neh 8, 10).

23 A. TOYNBEE, *Civilization on Trial*, Oxford 1948. (navodim američko izdanje: *Civilization on Trial and The World and The West*, New York 1976., str. 212).

ZAKLJUČAK

U svom društvenom naučavanju Crkva ne daje konkretna rješenja za tolike suvremene društvene probleme. Ona više pruža nadahnuće i glavno usmjerenje. Što se konkretnosti tiče, mnogo manje možemo očekivati od liturgije, posebice od euharistije. Njezin simbolizam i unutrašnju dinamiku treba produžiti i razraditi već prema prilikama i potrebama.

Konciliska i pokonciliska obnova poduzela je oživljavanje liturgije. Poduzelo se mnogo i bilo bi također mnogo da je sve u praksi provedeno. No čini se da baš društvene implikacije kršćanskog misterija, onako kako su se osjetile u pokoncilskim godinama, još na Koncilu nisu bile dovoljno sazrele, iako imamo već velik proboj u pastoralnoj konstituciji „Gaudium et spes”. Pitanje je vrlo teško i delikatno, jer zahvaća problem misija u modernom svijetu i pristup evangelizaciji, kao i osnovne crte pastoralnog djelovanja Crkve.

Veliki sveci znali su intuitivno osjetiti gdje je područje euharistijskog djelovanja, iako povijest kršćanske duhovnosti pokazuje da je i među njima bilo razlika s obzirom na izričit odnos prema euharistiji. Jer i oni su „osjećali Crkvu” (*Sentire Ecclesiam*) ne samo u božanskom misterijskom sadržaju nego i u izvanjskim oblicima pojedinih povijesnih i kulturnih razdoblja.

Kao u starini, tako i danas za mnoge velike društvene radnike u Crkvi možemo konstatirati da im je izvor energije u euharistiji. To, među ostalima, izričito priznaju Majka Terezija i Helder Camara. Oni žive iz euharistije na duboko osoban i svojstven način. Dok je rad Majke Terezije pretežno tih i pozitivan, dotle je glas nadbiskupa iz Recifea u Brazilu proročka kritika: isti duh, ali različiti darovi i zadaće. U razgovoru s talijanskom novinarkom Orianom Fallaci, Helder Camara je priznao: „Kad biste znali što osjećam dok govorim misu i kako se u nju uživljam; misa je doista za mene kalvarija i uskrснуće.”²⁴

Tim putem trebalo bi nekako i nama ići. U Crkvi su različiti darovi i u kući Oca nebeskoga ima mnogo stanova. No čini se da u današnjim prilikama glavni tenor ili ductus euharistijske pobožnosti i euharistijskog apostolata mora mnogo više nego ranije voditi računa o egzistencijalnim i društvenim problemima čovjeka i svijeta. Opasnost je da se to simplicistički shvati kao napuštanje transcendencije ili, kako neki vole reći, vertikale. Prečesto je jednostrano isticanje vertikale bilo u praksi bijeg od konkretnih životnih zadaća. Ako pokušamo malo dublje zaviriti u bit kršćanstva, onda dileme ne bi smjelo biti, jer se i vertikala i horizontala sijeku u križu Kristovu. Tako utjelovljenje Isusa Krista, pashalni misterij i euharistija, dok s jedne strane treba da dinamiziraju cijelu našu ljudsku egzistenciju, istovremeno nas vode prema misteriju Presvetog Trojstva, u koje i čovjek i svijet uviru.

---

24 O. FALLACI, *Intervista con la storia*, Rizzoli, Milano 1978., str. 586.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Eucharistie als „Geheimnis des Glaubens“ hat ihre streng geistige und eschatologische Dimension, man soll aber zugleich stark betonen, dass sie „für das Leben der Welt“ eingesetzt worden ist. Sie entspringt dem Mysterium der Menschwerdung und dem Paschamysterium und umfasst das ganze menschliche Leben, sowohl das persönliche als auch das gesellschaftliche.

In und durch die Eucharistie wird das Paschamysterium in unserem Leben und in der Welt aktualisiert. Das Heil des Menschen und die Heilssendung der Kirche haben in der Eucharistie ihre Mitte. Die bekannte Aussage Tertullians „Caro salutis est cardo“ kann man als eine gelungene Kurzformel der anthropologischen, gesellschaftlichen und kosmischen Zusammenhänge der Menschwerdung und folglich der Eucharistie bezeichnen.

Das Kreuzesopfer Christi wurde aus Gehorsam gegen den Willen des Vaters und aus Liebe für die Menschen vollbracht. Dieses Opfer bezeichnet in ganz besonderer Weise das Dienen bis zur Hingabe des Lebens als die Form des christlichen Zusammenlebens. Die Eucharistie wird um so mehr das Wirken des Opfers Christi vergegenwärtigen als sie echten und umfassenden Dienst am Menschen fördern soll.

Konkrete Formen der Liebestätigkeit haben immer die Eucharistie umgeben. In Anbetracht der riesigen Probleme in der heutigen Welt (Hunger, Kriegsgefahr, soziale Konflikte, Arbeitslosigkeit usw.) wäre es notwendig, viel stärker die Verbindung der Eucharistie mit diesem Fragenkomplex zu betonen und auszuarbeiten. Wenn Eucharistie wirklich als „Brot des Lebens“ und „für das Leben der Welt“ bezeichnet wird, dann soll das heute überzeugender zum Ausdruck kommen.